

Gordana Slanček
(Državni arhiv, Slavonski Brod)

NJEMAČKI ZAROBLJENICI NA PRISILNOM RADU U “TVORNICI VAGONA, STROJEVA I MOSTOVA” U SLAVONSKOM BRODU 1946.-1948.

UDK 343.813(497.5 Slavonski Brod = 112.2)”1946/1948”

Stručni rad

Primljeno: 15. 1. 2008.

U radu su prikazani izvorni podaci o životu njemačkih zarobljenika u Tvornici vagona, strojeva i mostova u Slavonskom Brodu od svibnja 1946. do veljače 1948. Na temelju arhivskog gradiva Državnog arhiva u Sl. Brodu vidi se u kakvim su uvjetima živjeli njemački zarobljenici: od nedostatka hrane, odjeće i obuće do pomanjkanja drugih osnovnih potrepština potrebnih za normalan život.

Ključne riječi: Drugi svjetski rat, njemački zarobljenici, radni logor, Slavonski Brod, Tvornica vagona, strojeva i mostova.

Prilikom arhivističkog sređivanja arhivskih fondova “Tvornica vagona, strojeva i mostova d.d. Broda na Savi (1921. – 1945.)”¹ i “Đuro Đaković industrija šinskih vozila, industrijskih i energetskih postrojenja i čeličnih konstrukcija” (1945. – 1982.)² obrađena je i dokumentacija o njemačkim zarobljenicima koji su nakon Drugoga svjetskog rata bili na prisilnom radu u Tvornici vagona.

Vrlo nam je zanimljiva knjiga koja sadrži evidenciju o primitku i izdanku hrane, te odjeće i obuće koju su njemački zarobljenici dobivali u periodu od svibnja 1946. do veljače 1948.

Analizom tih podataka dobila sam zanimljive rezultate iz kojih se može dobiti uvid u svakodnevni život njemačkih zarobljenika u Tvornici. Iz evidencije koja se odnosi na primitak prehrambenih i odjevnih artikala dobila sam uvid u to tko je sve opskrbljivao zarobljenike u Tvornici hranom, odjećom i higijenskim potrepštinama (tablica 1).

¹ HR – DASB - 203

² HR – DASB - 238

Tablica 1.

NABAVLJAČ	DJELATNOST	MJESTO	VRSTA NAMIRNICA
Šarić		Slavonski Brod	brašno, šećer, ulje, sol, luk
Fehervari	mesar	Slavonski Brod	meso
DOPH		Slavonski Brod	brašno, šećer, ulje, sol, luk
Glavnoprod		Slavonski Brod	paprika, šećer, kupus slatki
Sakalij, Aleksandar	trgovac	Slavonski Brod	kava, paprika, šećer
glavno skladište soli		Slavonski Brod	sol
I. ribarska zadruga		Slavonski Brod	riba
Granap	mljekara	Slavonski Brod	paprika, meso, sapuna, sir svježi
Karan	mesar	Slavonski Brod	meso
sindikata Tvornice vagona		Slavonski Brod	meso
tržnica		Slavonski Brod	krumpir, ocat, kupus slatki, celer grah
Stojanov, Arsen	piljar	Slavonski Brod	kupus slatki, rajčica, paprika babura
Bognar	trgovac	Slavonski Brod	sol, špinat
od zadruge br. 1		Slavonski Brod	pokrivači, luk, konz. mlijeko, kava, voće, paprika, konz. rajčica
Tomas, Ivan	piljar	Slavonski Brod	konz. mlijeko, konz. rajčica, kupus slatki, paprika babura, luk, grah
Hrvatske seljačke gospodarske zadruge Mikanovci-Beković Mate		Mikanovci	grah, kupus slatki
skladište Mura za prehranu			konzervirani grašak
Plamen	tiskarsko poduzeće	Slavonski Brod	papir
Šoljan, Ivo		Slavonski Brod	čaj
Radničko namjesnička zadruga		Slavonski Brod	grašak, ocat, lovorov list, kruh, tijesto, mišolovke, odijela, marmelada, sapun, mlijeko, luk, konz. mlijeko, voće
Stojković, Nikola	pekar	Slavonski Brod	kruh
Marinković, Ivo		Slavonski Brod	svinjetine
Paun, Stipo		Slavonski Brod	govedine
Lotić, Antun		Sl. Brod, tržnica	kupus slatki
zarobljenički logor		Slavonski Brod	pokrivači, radne košulje
opća trgovina		Slavonski Brod	tijesto, mast
seljaštvo		Oriovac	grah
Martinović, Martin		Sl. Brod, tržnica	meso
Božić, Tom		Kaniža	meso
Zmaić, Tomo		Donja Vrba	krumpir
Jordan, Dino	piljar	Sl. Brod, tržnica	salata
Erčik		Sl. Brod, tržnica	krumpir
Colić, Mate		Sl. Brod, tržnica	kupus slatki
Vidaković, Ivo			govedina
seljaka		Sl. Kobaš	kupus slatki, luk, grah

kotarske zadruge		Sl. Brod	krumpir, luk, grah
Marković, Rade		Sl. Brod, tržnica	govedine
Baričević, Martin		Sl. Brod, tržnica	ovčetine
Valić, Terezije		Sl. Brod, tržnica	svježa paprika
Marceković, Mijo		Sl. Brod, tržnica	kupus
Deanović		Sl. Brod, tržnica	kupus slatki
Hajduk, Majer		Sl. Brod, tržnica	paprika babura
Srčike		Sl. Brod, tržnica	luk, krumpir
Hulić, Albert	mesar	Sl. Brod	meso
seljaštvo		Perkovci	alat
Darišić, Milan			meso

Iz evidencije o izdatku preuzete hrane, odjeće i higijenskih potrepština zarobljenicima dobila sam uvid koliko je tih namirnica zaista i došlo do njih, ali sam primijetila i da su u opskrbi zarobljenika sudjelovali i neki drugi subjekti osim onih koji su navedeni u knjizi .

Npr. uspoređujući stupac koji se odnosi na stanje cipela evidentirano je da su kod primitka dobili samo jednom u tri godine cipele i to 21. VI. 1947. od trgovine “Bata” rač. bez broja, a kod evidencije Izdatak evidentirano je da su dobili 28. XII. 1946. 5 pari cipela; 21. VI. 1947. 1 par i 23. VI. 1947. 1 par. Međutim u evidencijama Izdatak nema rubrike u kojoj piše od koga su dobivali robu. Također je zanimljiv i drugi podatak npr. kada ne dostaje robe koju su prema evidencijama Primitak navodno dobili, ali kod evidencije Izdatak to nedostaje.

Primjer: Ukupna količina graha u 22 mjeseca koliko su boravili njem. zarobljenici u Tvornici kod primitka iznosio je 15 364 kg, a kod izdatka ukupan zbroj u istom tom periodu je 9 408,1 kg. Kod odjeće se i više uočava ta razlika.

Primjer I: Kod primitka radnih hlača ukupan broj je 94 komada, a kod izdatka ukupan broj je 26 komada.

Primjer II: Kod primitka pokrivača ukupan broj je 193 komada, a kod izdatka je 43 komada.

Jedino kod primitka lovorovog lista i izdatka odgovara broj primljene robe i izdate robe.

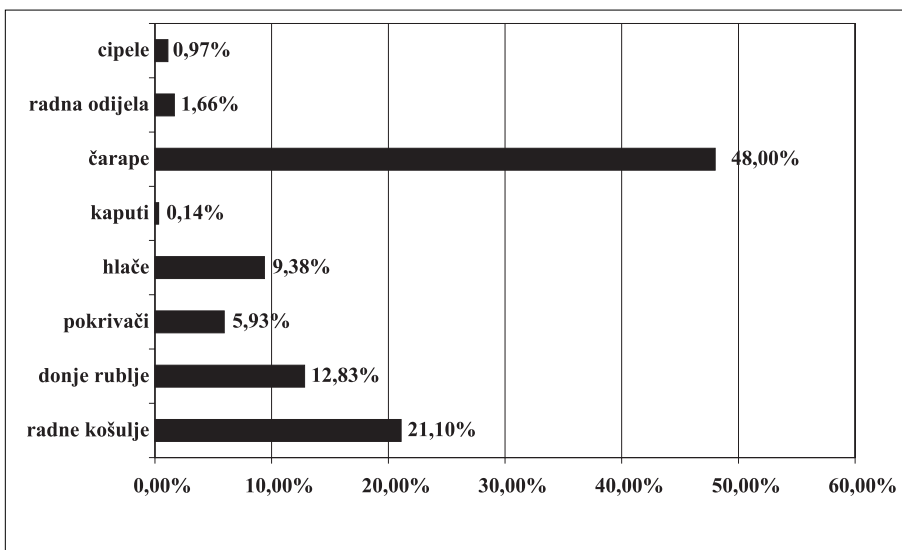
Uglavnom, iz ovih grafičkih prikaza vidi se da su njem. zarobljenici bili u jako teškoj situaciji što se tiče odjeće i obuće. Približan mjesečni broj zarobljenika koji su bili smješteni u Tvornici, u 22 mjeseca zarobljeničtva varirao je oko brojke 394 zarobljenika.

Broj zarobljenika stalno se mijenjao, jedni su dolazili, a drugi odlazili zbog zdravstvenih razloga ili zbog određene stručne potrebe Tvornice.

Što se tiče odjevnih predmeta dobila sam podatke da su u 22 mjeseca koliko su bili smješteni u Tvornici zarobljenici dobili ukupno:

- a) 153 komada radnih košulja
- b) Donjeg rublja ukupno 93 komada
- c) Pokrivača ukupno 43 komada
- d) Hlača ukupno 68 komada
- e) Kaputa ukupno 1 komad
- f) Čarapa ukupno 348 pari
- g) Radna odijela ukupno 12 komada
- h) Cipela ukupno 7 komada.

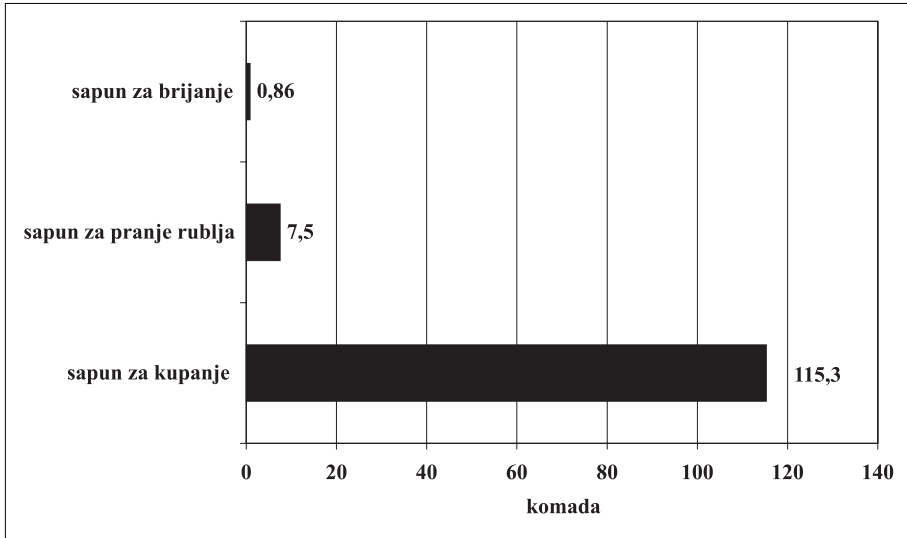
Grafikon 1. Zastupljenost odjevnih predmeta u opskrbi zarobljenika

Higijenske potrepštine:

- a) sapuna za kupanje ukupno 2 537 komada
- b) sapuna za robu ukupno 164 komada
- c) sapuna za brijanje 19 komada.

Grafikon 2. Prosječna mjesečna raspodjela higijenskih potrepština (približan mjesečni broj zarobljenika = 394)

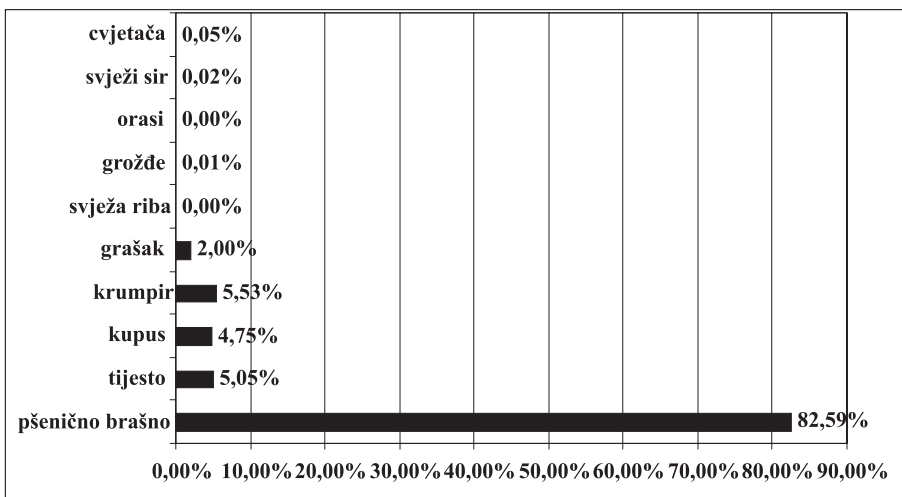
Kod prehrane zarobljenika dobila sam rezultate iz kojih se vidi da je prehrana bila jednolična i da je zdravlje zarobljenika zbog svih tih faktora bilo jako loše. Najviše su dobivali brašna pšeničnog ukupno 531 469,76 kg; tijesta ukupno 32 496,645 kg; kupusa slatkog ukupno 30 578,1 kg; krumpira ukupno 35 573 kg; graška 12 839,23 kg.

Nasuprot tome druge namirnice su dobivali u jako malim količinama. Primjer:

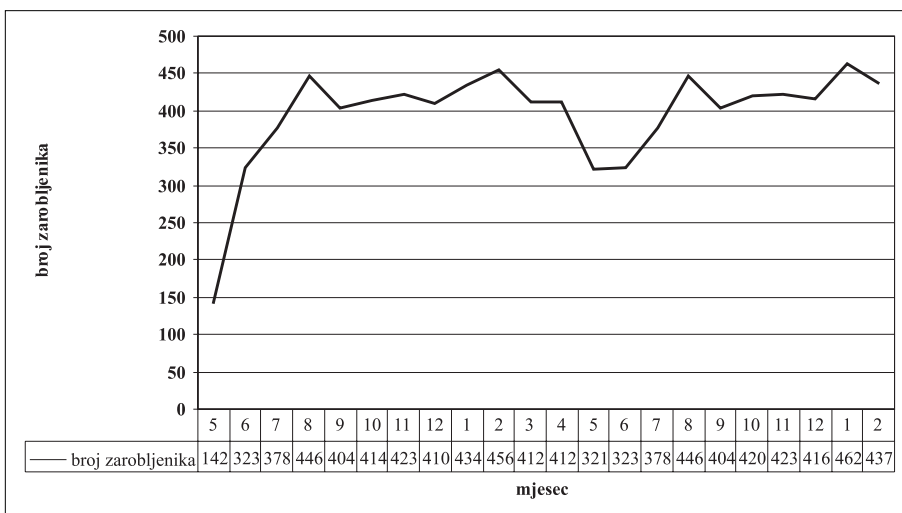
- a) svježe ribe samo 20 kg
- b) grožđa samo 76 kg
- c) oraha samo 32 kg
- d) svježeg sira samo 100 kg
- e) cvjetača 330 kg.

I još jedan zanimljiv podatak jest da su dobili 2 mišolovke u 3 godine i 10 kutija šibica.

Grafikon 3. Udio namirnica u prehrani zarobljenika od svibnja 1946. do veljače 1948.

Grafikon 4. Prosječan mjesečni broj zarobljenika od svibnja 1946. do veljače 1948.

* * *

Na temelju odluke Povjereništva za industriju N. K. O. J. Državne uprave narodnih odbora II Otsjek br. 187 od 18. svibnja poduzeće je na osnovi čl. 8 Odluke AVNOJ-a od 21. studenog 1944. stavljeno pod sekvestar Državne uprave narodnih odbora, dok je na osnovi Uvjerenja Vlade DFJ Ministarstva industrije, odjeljenja za metalnu industriju br. 4870 – p – 12. od 15. lipnja

1945. g. “Tvornica vagona, strojeva i mostova d.d. Sl. Brod“ državno poduzeće, vođeno na merkantilnoj bazi i stoji po direktnom kontrolom Ministarstva industrije DFJ. Uprava poduzeća koja je do tada vodila poduzeće razriješila se dužnosti i prepustila je upravljanje poduzeća novoimenovanom ravnateljstvu. Imenovani glavni ravnatelj radio je prema pravilima i naredbama Ministarstva industrije i Državne uprave narodnih odbora.

Događaje koji su se zbivali u Tvornici vagona nakon Drugog svjetskog rata sam pokušala prikazati kroz pojedinačne dokumente. Arhivsko gradivo Tvornice vagona složila sam kronološkim redosljedom i pokušala tematski slijediti događaje.

Pod točkom 1. donijela sam dokumente koji opisuju događaje koji su se odnosili na pad jedne vlasti i dolazak nove što se također odrazilo i na rukovođenje Tvornicom vagona.

Pod točkom 2. prikazala sam dokumente u kojima su opisana događanja koja su uslijedila odmah nakon formiranja novog rukovodstva u Tvornici, odnosno dovođenje njemačkih zarobljenika u Tvornicu na prisilan rad. U Tvornicu su dovedeni sa zadaćom da ju što brže obnove kako bi se moglo nastaviti sa normalnom proizvodnjom vagona, mostova i strojeva.

Pod točkom 3. sam grupirala dokumentaciju u kojoj se opisuje smještaj njemačkih zarobljenika u Tvornici.

Pod točkom 4. su prikazani dokumenti iz kojih se može iščitati svakodnevni život tih zarobljenika. Od pravila kojih su se zarobljenici morali pridržavati dok su bili na radnom mjestu, preko uputa o novčanim nadoknadama, do opisa posljedica teških uvjeta u kojima su živjeli i radili.

1.1.

1951., studeni 17.

Slavonski Brod

Historijat tvornice “Đuro Đaković”, industrija lokomotiva, strojeva i mostova Sl. Brod 1940. – 1945. (II svezak)

/ ... /

TVORNICA VAGONA, STROJEVA I MOSTOVA D.D. BROD n / S, odnosno kasnije PODUZEĆE “ĐURO ĐAKOVIĆ” INDUSTRIJA LOKOMOTIVA STROJEVA I MOSTOVA u Slav. Brodu, od oslobođenja 21. IV 1945.g. do danas.

/ ... /

Narodnooslobodilački odbor koji je odmah formiran, u suglasju s narodnooslobodilačkim odborom Oblasti Osijek, odmah je imenovao privremenu upravu tvornice i dodijelio joj savjetodavni odbor radnika i službenika.

Povjerenikom tvornice postavljen je Grgurić Andrija, a za vodioca dužnosti glavnog direktora Ing. Eugen Oberšmit. Komercijalni direktor Gracijano Šegota ostao je na dužnosti do daljnjeg.

/ ... /

Već je 30. travnja 1945. g. stigao je u tvornicu izaslanik Ministarstva industrije iz Beograda drug potpukovnik Ing. Mile Ljubičić i drug dr. Hercigonja, koji su održali sastanak s privremenom upravom i savjetodavnim odborom.

/ ... /

NACIONALIZIRANJE PODUZEĆA

/ ... /

Rješenjem Ministarstva industrije FNRJ pov. br. 428 / 46, odnosno rješenjem istog Ministarstva od 9. XII 1946. broj 18717 ovlašten je Ing. Eugen Oberšmit, da u smislu čl. 4., 15. i 16. spomenutog zakona, odmah preuzme upravu i obezbjedi neprekidno i uredno daljnje poslovanje poduzeća Tvornice vagona, strojeva i mostova, Sl. Brod, da odmah preuzme cjelokupnu nacionaliziranu imovinu i da odmah preduzme sve potrebno da se izvrši inventura cjelokupne imovine sa stanjem 5. XII 1946.

Ing. Eugen Oberšmit preuzeo je upravu i imovinu podržavljenog poduzeća na dan 19. XII 1946. o čemu je sastavljen zapisnik. Primopredaja je obavljena u prisutnosti; druga Ratka Svilara, koji je rješenjem Predsjedništva Vlade NRH br. 2103 / 46 od 5. XII 1946. postavljen delegatom za preuzimanje, nadalje u prisutnosti drugova Julija Goldbergera tadašnjeg komercijalnog direktora i Ing. Josipa Serdara, tadanjeg tehničkog direktora.

/ ... /

Kopija, strojopis

HR – DASB – 238, kut. 19.

* * *

1.2.

1946., svibanj 8.

Zagreb

Izvještaj o radu ravnateljstva T. V. nakon oslobođenja, t.j. 8. V. 1945.

IZVJEŠTAJ O RADU RAVNATELJSTVA TVORNICE NAKON
OSLOBOĐENJA t.j. 8 svibnja 1945. g.

Oslobođenjem grada Zagreba od strane Jugoslavenske vojske nastao je u nadležstvima, na kojima je naše ravnateljstvo uglavnom radilo, zastoj od oko 4-5 dana, u kojem međuvremenu su pojedini delegati Hrv. Vlade preuzimali svoje resore i ujedno postavljali nove načelnike, referente itd.

Ravnateljstvo je odmah tražilo kontakt sa nadležnim Ministarstvom industrije, ali je isto otpočelo svoj rad tek 14. o.mj.

Toč. 1) Osiguranje imovine. Izbor privremenog odbora.

U međuvremenu izašla je odredba Zemaljske Uprave narodnih dobara Federalne Hrvatske od 8. svibnja 1945. g., kojom su bili pozvani namještenici i radnici poduzeća, u kojima je kapital ili vodstvo bilo u njemačkim ili ustaškim rukama, da poduzmu sve korake, kako bi se spriječila sabotaza, sačuvala imovina i nastavio normalan rad. U tu svrhu bilo je određeno toč.2.) odlomak 3., da radnici i namještenici izaberu iz svoje sredine privremeni odbor od 3 pouzdana lica, koji će biti odgovorni za osiguranje imovine preduzeća.

Kako je 11. svibnja o. g. bio izabran takav odbor i kod veledioničara našeg preduzeća Štedionice bivše NDH, to su namještenici našeg ravnateljstva u Zagrebu dne 12. svibnja o. g. izabrali privremeni odbor, u koji su ušli drugovi Kiš – Šaulovečki Marcel, Planinc Zvonka i Ricijaš Vladimir, o čemu je sastavljen zapisnik.

Ovaj privremeni odbor, kojemu je funkcija privremenog karaktera tako dugo, dok odbor sastavljen na temelju iste odredbe u Sl. Brodu ne dođe u kontakt sa odborom izabranim u Zagrebu i donese rješenje u pogledu daljnjeg zastupanja odbora izabranog u Sl. Brodu, po jednom ili više lica u Zagrebu, poduzeo je odmah potrebne korake za osiguranje imovine poduzeća i sastavio inventar svih pokretnina u kancelariji ravnateljstva u Zagrebu, te robe i alata, koji se nalazi uskladišten u Zagrebu. Prijepisi ovih inventara dostavljeni su Upravi tvornice u Sl. Brodu 18. o. Mj. Pod toč. 1) a.) do e.).

/ ... /

Izvornik, strojopis

HR - DASB -238, kut.19.

* * *

3.

1.3.

1945., svibanj 18.

Beograd

Odluka o prijelazu u državno vlasništvo “Tvornice vagona, strojeva i mostova u Sl. Brodu”

Povereništvo za industriju NKOJ
Državna uprava narodnih odbora

II Otok

Br. 187

18. maja 1945. g.

Beograd

MN / DŽ

O D L U K A

Na osnovu čl. 2 odluke AVNOJ-a od 21. XI. 1944. g. stavlja se pod sekvistar Državne uprave narodnih dobara preduzeće “Tvornica vagona, strojeva i mostova“, Sl. Brod.

Za vođenje poslova u preduzeću Državna uprava narodnih dobara po predlogu Ministarstva industrije Br. 3458 – S / 3 postavlja sledeća lica:

Za glavnog ravnatelja ing. Eugena Oberšmida

Za komercijalnog ravnatelja Juliusa Goldbergera

Za tehničkog ravnatelja ing. Igora Dimitrijeva,

Za šefa personalnog oteka Evalsa Skuka

Imenovani glavni ravnatelj ovlašten je da umjesto dosadašnje uprave navedenog preduzeća upravlja i rukovodi svim poslovima preduzeća, te da se stara o njegovom uspešnom i pravilnom radu, u interesu narodne privrede i u korist narodne zajednice.

Imenovani glavni ravnatelj radit će po uputstvu i naredbama Ministarstva industrije i Državne uprave narodnih odbora.

/ .../

Dosadašnja uprava navedenog preduzeća razrešava se dužnosti i obavezna je da prepusti celokupno poslovanje i raspolaganje imovinom preduzeća imenovanom glavnom ravnatelju. Privatno-pravni odnosi, potraživanja i prava vlasnika preduzeća biće regulisana naknadno.

O svom radu i o poslovanju i stanju preduzeća glavni ravnatelj podnosiće redovno mesečno, a po potrebi i vanredno, izvještaje Ministarstvu industrije i državnoj upravi narodnih odbora.

Umoljavaju se sve vojne i civilne vlasti da postavljenoj upravi izlaze u svemu u susret prilikom vršenja njegove dužnosti.

SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU!

M. P.

Sekretar
Državne uprave narodnih dobara
Potpis nečitljiv

Kopija, strojopis

HR – DASB – 238, kut.19.

* * *

1.4.

1946., ožujak 31.

Slavonski Brod

Podaci o imovinsko-pravnom položaju Tvornice od svibnja 1945. nadalje

TVORNICA VAGONA, STROJEVA I MOSTOVA

SLAVONSKI BROD

MINISTARSTVU INDUSTRIJE FNRJ

Opšte odeljenje

B e o g r a d

Predmet: Dostavljanje podataka o imovinsko-pravnim položajima
Preduzeća.

/ .../

I / Državno preduzeće

A / po kojoj osnovi / na primjer: odluka, presuda i sl. , kao i broj i datum iste, koja je vlast donela itd.

Na temelju odluke Povereništva za industriju N. K. O. J. Državne uprave narodnih odbora II. Otsjek br. 187 od 18 maja 1945. god. preduzeće je na osnovu čl. 8 odluke AVNOJ-a od 21 – XI – 1944 god. stavljeno pod sekvestar Državne uprave narodnih odbora, dok je na osnovu Uvjerenja Vlade DFJ Ministarstva industrije, odeljenja za metalnu industriju br. 4870 – p – 12 od 15 – VI – 1945 – god. “Tvornica vagona, strojeva i mostova d.d., Slavonski Brod državno preduzeće, vođeno na merkantilnoj bazi i stoji pod direktnom kontrolom Ministarstva industrije DFJ.”- Kako je majoritet akcija preduzeća u posedu dvaju banaka i to: bivše Štedionice NDH, Zagreb i Prve hrvatske štedionice, Zagreb / vidi prilog B ad 7 / III – V / koje se nalaze u likvidaciji, to će definitivnim uređenjem podržavljenja, odnosno likvidacije tih Zavoda biti uređeno i podržavljenje našeg preduzeća.

/ ... /

U Sl. Brodu, 27. – III – 1946. – god.

Za tačnost gornjih podataka
Jamči predstavnik preduzeća.³

Kopija, strojopis
HR – DASB – 238, kut. 19.

* * *

Za vrijeme II. svj. rata Tvornica je bila nekoliko puta bombardirana i jako je bila oštećena i novom Ravnateljstvu Tvornice vagona koje je došlo na vlast u V. mjesecu 1945. nedostajalo je stručnih radnika koji bi radili na obnovi tvornice, a u to vrijeme manjkalo je stručnog kadra zbog ratnih prilika pa je glavno Ravnateljstvo tvornice odlučilo da uzimaju njem. zarobljenike, ali samo one koji su bili stručni po pitanju nekih zanata, kao npr. bravar, električar, stolar, kovač, zidar, laborant i slično.

³ Nema potpisa.

2.1.

1945., rujan 24.

Slavonski Brod

Glavni ravnatelj Tvornice vagona, strojeva i mostova zahtijeva od tvrtke Standard stručne radnike

Predmet: Njemački zarobljenici kod tvrtke Standard, struč. radnici.

Glavni ravnatelj.

Po nalogu Glavnog ravnatelja posjetio sam danas tvrtku Standard u Sijekovcu, gdje sam razgovarao s ravnateljem tvrtke o stvari zamjene zarobljenika stručnih za nestručne, pošto zarobljenici na rad kod te tvrtke ionako treba da idu na zemljoradničke radove.

U našem nastojanju nisam uspio, jer je tvrtka još u subotu, tj. 22. o. mj. predala svoje zarobljenike – radnike delegatu Ministarstva poljoprivrede i šumarstva poimence uz zapisnik, koji je o tome sastavljen.

Danas ti zarobljenici polaze radničkim vlakom u 5 sati popodne u Garčin, odnosno u Oprisavce, gdje će biti nastanjeni. – Isti pripadaju Zarobljeničkom logoru Popovac, Zagreb.

Među njima ima samo 14 stručnih radnika i to: 4 bravara, 1 električar, 1 stolar, 1 kovač, 3 zidara, 2 laboranta i dvojica za koje ravnatelj ne zna zapravo struku, no misli da je neka sporedna, koja ne dolazi u obzir.-

Ja sam pokušao predobiti ravnatelja, da bi se našlo neko rješenje pa sam mu predložio i to, da se s nama izmjeni za zarobljenike stručne za nestručne i da naknadnim dopisom obavijesti delegata o zamjeni, no on se na to nije mogao odlučiti iz razloga, jer je delegatu poznato da u grupi zarobljenika postoje ovi stručnjaci i jer je delegat izjavio, ne sjeća se pravo da li: da ih treba ili da ću mu vrlo dobro doći. - Iz tih razloga on ne bi htio stvarati jedan presedan nakon primopredaje, koji bi mu mogao biti vrlo neugodan. – On će ipak, ako delegat dođe, a imao bi doći još danas po mast, njemu staviti na znanje zahtjev Tvornice vagona i uputiti ga k nama u tvornicu.-

Nalog sam primio danas i danas ga izvršio.

24. / IX. 1945.

Potpis:⁴

⁴ Potpis nečitak.

Izvornik, strojopis
HR - DASB - 238, kut. 223.

* * *

U to vrijeme, odmah nakon uspostave novog državnog uređenja, pojavilo se niz problema. Kao prvo, obnova Tvornice je bila primarna potreba da bi se gospodarstvo samog grada Sl. Broda i općenito novonastale države Jugoslavije počelo normalno razvijati, ali da bi se to omogućilo, bilo je potrebno, kao što sam gore napisala, pronaći stručan kadar. Kada su uspjeli to riješiti, pojavio se novi problem – gdje smjestiti te njemačke zarobljenike i kako im stvoriti pristojne uvjete za život.

3.1.

1945, svibanj 23.
Slavonski Brod

Dopis uprave tvornice za Komandu brodskog područja glede smještaja njemačkih zarobljenika koji su na radu u tvornici

Drug.

KOMANDI BRODSKOG PODRUČJA,
SLAV. BROD

If /Va

Smještanje naučničkog (šegrtskog) internata i zarobljenika

I. Pokazuje se sve veća i neotklonjiva potreba stručnih radnika.- Već i dosada je zemlja oskudijevala na dobro izvježbanim obrtnicima (zanatlijama) razne struke, no sada, kada smo ratom doživjeli opustošenje naših najdragocjenijih krajeva, najvrednijih ustanova, koje treba ponovo pridići, uspostaviti i izgraditi, sada kada ovi zadaci od nas zahtijevaju napore na svim poljima radne djelatnosti, ta se oskudica pokazuje na svim mjestima i u svakom pravcu. – Dužni smo stoga svim raspoloživim sredstvima nastojati, da uzgojimo što prije i što veći broj dobrih i sposobnih stručnih radnika.-

Uprava Tvornice vagona odlučila je, u granicama najvećih mogućnosti, također doprinijeti i dobrom uspjehu ovog zadatka, te će po svojim radionicama izučiti mogući najveći broj naše mladeži, naučnike raznih struka.

- Da to učenje bude što uspješnije u programu je ostvarenje vlastitog nauč-ničkog internata, sa posebnim stručnim tečajevima, u kojima bi se naučnici i mladi radnici usavršavali.-

Za tu svrhu manjkaju nam podesne zgrade. - Tvorničke zgrade i priklad-ne zgrade u gradu upropaštene su bombardiranjem, a one su ipak prvi pred-uvjet za postizavanje postavljenog cilja i moraju se namaknuti. –

II. Tvornicu vagona čekaju naročito veliki zadaci u radu za obnovu naše zemlje, a naročito u vezi s ponovnom uspostavom upropaštenih prometnih veza. - Nadležna ministarstva savezne vlade u Beogradu namijenila su nam takav i toliki radni program, da ga nismo u stanju izvršiti sa današnjim bro-jem naših radnika, a niti sa mnogo većim brojem radništva, koje bi se upoš-ljavalo na redovan način. – Obvezni smo nalogima Ministarstva narodne obrane, Ministarstva industrije i Ministarstva saobraćaja i sve ove najviše državne ustanove zahtijevaju intenzivan i uspješan rad. – Da bi se postigao što veći intenzivitet predviđeno je da nam se dodijeli na rad 300 zarobljeni-ka. - I ove zarobljenike trebat će smjestiti, a raspoloživih zgrada nemamo.-

Da bi se tom zlu doskočilo prisiljeni smo tražiti pomoć ustanove, koje su u mogućnosti da tu pomoć pruže.-

Ustanovili smo da na području ove Komande, u mjestu Slobodnica, koje je nekih 6 km udaljeno od Sl. Broda nalazi veći broj baraka s raznim inven-tarom, koji bi nam zajedno s barakama u navedene svrhe mogao vrlo dobro i lijepo poslužiti.

Obraćamo se zbog toga na naslov s molbom da nam omogući naša dobra nastojanja, koja su jednako u općem narodnom i državnom interesu, te da nam stavi na slobodno raspolaganje vojničke barake ostale iza neprijatelja na području mjesta Slobodnica i to zajedno s inventarom istih, koji će nam u gore navedene svrhe vrlo dobro poslužiti. -Barake bi preselili na naše zem-ljište u Brodu, gdje bi pomoću njih izgradili radničko naselje, zapravo nauč-nički internat, logor za zarobljenike ratne, a možda u slučaju potrebe još i manju nastambu za naše beskućne radnike. Potonje bi, razumije se, moglo doći u obzir samo onda, ako bi nam naslov ustupio sve tamošnje barake i ako bi nakon primjene u ranije predviđene svrhe što od njih preostalo.

Ne treba posebno isticati veliku korist, koju bi naslov povoljnim rješe-njem ove molbe doprinjeo i državnim interesima i stoga pouzdano očekuje-mo moguće što hitnije i povoljnije rješenje.

SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU!

Povjerenik

Za upravu tvornice:⁵

⁵ Nema potpisa.

P.s. Razumije se, da su nastambe šegrta i radnika beskućnika zamišljene potpuno odijeljene od nastambi zarobljenika!

*Izvornik, strojopis
HR - DASB - 238 kut. 223.*

* * *

3.2.

1945., rujan 13.

Štab 177. Industrijskog Bataljona Zarobljeničkog logora II obavještava upravu Tvornice vagona da osigura smještaj njemačkih zarobljenika

ŠTAB 177 INDUSTRIJSKOG BATALJONA
ZAR. LOGORA II

Sl. Brod 13. IX 1945.g.

I ako smo Vas u više mahova opominjali da se barake za smještaj zarobljenika načine / sagrađe/ to još do danas nije učinjeno. Zarobljenici koji se nalaze na radu u Vašoj tvornici još uvijek su smješteni pod raznim nadkrovcima, te se uslijed tako lošeg smještaja svako dnevno povećava broj bolesnih.-

Kako bi se bolest kod zarobljenika spriječila, tada ne bi zarobljenici morali da spavaju pod vedrim nebom, mi Vas ovime posljednji put izvještavamo da se barake kako za zarobljenike tako i za našu vojsku koja se nalazi na osiguranju logora zarobljenika u što kraćem vremenu sagrađe.-

Napominje se da obzirom na nastale hladnije dane te na kišovito vrijeme, a uslijed lošeg smještaja će zarobljenici svakoga dana biti sve više nesposobni za rad, i broj oboljelih će se povećavati, no što će sve ići na štetu same Države.

Prednje primiti na znanje, a po učinjenom izvijestiti ovaj Bataljon.-

SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU !

Polit. – komesar:
/Portolan/

M. P.⁶

Komadant: zastavnik
/Živković/

⁶ Okrugli pečat: KOMANDA ZAROBLJENIČKOG LOGORA SL. BROD (u sredini grb DF Jugoslavije).

Izvornik, strojopis

HR – DASB –238, kut. 223.

* * *

3.3.

1945., rujan 21.

Odgovor Uprave Tvornice vagona u vezi s dopisom Štaba 177. Industrijskog Bataljona Zar. logora II Sl. Brod glede smještaja njem. zarobljenika u tvornici

ŠTAB 177. Industrijskog Bataljona

Zar. logor II

Slav. Brod

/.../

U vezi s Vašim gore označenim dopisom izvještavamo slijedeće:

Uprava Tvornice vagona ima u vidu potrebe logora i daje potrebama logora čak i prednost pred potrebama vlastitog pogona što smo u više slučajeva dokazali.

Naslovu mora biti poznata općenita velika oskudica u građevnom materijalu, zbog koje oskudice i stambeno pitanje cijelog razorenog Broda nije moguće povoljno riješiti, a kamoli tvornice i logora. – Ovdje treba ipak istaći činjenicu, da je tvornica postavila logor, obezbjedila zarobljenicima krovove pa i makar nedovoljan broj kreveta – a da sama nema još krovova na svojim najvažnijim radionicama i nema dovoljno dasaka za popravak vagona, koji su zadaci najpreće važnosti.- Radi ove okolnosti tvornica nema mogućnosti ubrzati radove na izgradnji logora onim tempom, kojim to sami želimo, ali nama mora s druge strane priznati i naslov, da činimo sve što možemo da se pitanje smještaja zarobljenika kao i straže rješi što prije.-

Uprava tvornice moli naslov za saradnju kod poboljšanja konkretnih potreba logora, kao npr.: za izradu kreveta potreban materijal, daske i štafle 5 x 5 više nemamo, a vjerujemo da bi nam naslov mogao pomoći kod nabavke istih.-

U isto vrijeme slobodni smo upozoriti Vas na slijedeće: Tvornica vagona već 12. o. mj. pokrenula je kod nadležne vlasti t.j. Ministarstva industrije pitanje o snabdijevanju zarobljenika rubljem, odjećom, obućom i čebadi, što pripada zapravo u nadležnost vojnih vlasti.

Nije naime dovoljno pobrinuti se samo za smještaj zarobljenika, da isti ne obole radi nastupajućeg hladnog i kišovitog vremena i da iste preko cijele zime držimo zatvorene u barakama gole i bose – a ne mogu nam koristiti svojim radom. –

Radi ubrzanja snabdijevanja zarobljenika odjećom, obućom i čebadi molimo Vas, da i Vi sa Vaše strane zatražite rješenje kod vojnih vlasti, jer je i Vama dovoljno poznato bijedno stanje u kojem se naši zarobljenici nalaze.-

Očekujemo Vaš odgovor po gornjem predmetu.-

S. F. – S. N.

UPRAVITELJ:⁷

Kop. Komerc. Ravn.
g. Ing. Kraut

Kopija, strojopis

HR – DASB – 238, kut. 223.

3.4.

1945., studeni 19.

Dopis Komande Zarobljeničkog logora II Sl. Brod Tvornici vagona Sl. Brod glede naredbe sekcije ratnih zarobljenika Osječkog Vojnog Područja II J. A., u vezi sa smještajem njemačkih zarobljenika u Tvornici vagona, strojeva i mostova Sl. Brod

/.../

Zarobljenici, snabdijevanje obućom i odjećom za zimu.

Štab 177 zarobljeničkog bataljona pod brojem 519 od 19. / XI. 1945. dostavio nam je dopis slijedećeg sadržaja:

“Komanda Zarobljeničkog logora II Sl. Brod svojim brojem 1317 od 16. XI 1945. g. dostavila je slijedeće: Po naređenju sekcije ratnih zarobljenika Osječkog Vojnog Područja II J. A. telefonski je javljeno i to: Da se dostavi od poduzeća kod kojih se nalaze na radu ratni zarobljenici, pismeno da li će se

⁷ Nema potpisa.

oni poduzimati za ratne zarobljenike za cijelu zimu da li će im trebati i da li se isti poduzimaju snabdijevati obućom, odjećom i garnizonskim potrebama.- Dostavlja Vam se prednje naređenje sekcije Ratnih zarobljenika Osječkog vojnog područja na izvještaj po prednjem. Rok dostavljanja izvještaja ovome štabu je najkasnije do 15 časova dana 22. XI 1945. g.”-

Mi smo u stvari snabdijevanja ratnih zarobljenika obućom i odjećom poduzeli nebrojne korake kako u Zagrebu tako i u Beogradu, tražeći, da se za iste stavi na raspolaganje potrebna količina iz postojećih zaliha i starih iznošenih odjevnih predmeta, no do danas sve bez uspjeha.-

Molimo Vas, ako je moguće dok je kod Vas još i Glavni ravnatelj, da po istoj stvari poduzmete shodne korake kod J. A. – Posebna se skrb za ovo pitanje može posvetiti samo u slučaju ako se odobri sredstva iz zarob. Kredita.-

O Vašim nastojanjima izvijestite nas što hitnije.-

S. F. – S. N.

Za tvorničku upravu:⁸

Kopija, strojopis
HR - DASB – 238, kut. 223.

* * *

3.5.

1945., studeni 22.

Odgovor na dopis Tvorničke uprave Tvornice vagona, strojeva i mostova Sl. Brod Štabu 177. Zarobljeničkog Bataljona

ŠTABU 177 ZAROBLJENIČKOG
BATALJONA,

SLAV. BROD

/.../

⁸ Potpis nečitak.

Zarobljenika snabdijevanje obućom i odjećom za zimu.

Na Vaš dopis od danas broj gornji odgovoriti nam je da smo za zarobljenike, koji su nam dodijeljeni na rad, poduzeli potrebne korake, da bi ih se snabdijelo najpotrebnijim odjevnim predmetima, odjećom i obućom. – Među inima obratili smo se i na Ministarstvo industrije u Zagrebu, odnosno na Ministarstvo industrije centralne vlade u Beogradu, na Komandu pozadine II J. A. , odjeljenje za ratne zarobljenike u Zagrebu i na Ministarstvo narodne odbrane u Beogradu. – U izgled su nam stavljeni povoljni rezultati no neodređeno i zato nismo u stanju meritorno odgovoriti na Vaš dopis prije nego što primimo stvarno rješenje u mjerodavnih vlasti, to prije što mi pod današnjim prilikama nismo u mogućnosti samostalno i na svoju ruku nabaviti veće količine tekstila za odjeću, a još manje gotovu odjeću, a tako isto ni kože ili gotove obuće.

Čim primimo mjerodavna rješenja obavijestit ćemo Vas.

S. F. – S. N.

Za tvorničku upravu:⁹

Kopija, strojopis

HR - DASB -238, kut. 223.

* * *

4.1.

Ministarstvo Industrije DFJ, Personalno odjeljenje, zahtijevalo je mjesečne podatke o njem. zarobljenicima raspoređenim na teritoriju FDH. To je bila jedna vrsta anketnih ispitivanja, a pitanjima su htjeli dobiti sliku o životu njem. zarobljenika i na taj način su vodili kontrolu nad njima. Pitanja su se odnosila na sljedeće: Kakav je efekt rada zarobljenika: bolji ili gori od naših radnika?

Da li nisu troškovi izdržavanja veći od korisnog rada?

- 1) Da li je uspelo organizirati Nijemce za rad i na koji način?
- 2) Kakav je odnos između naših radnika i zarobljenika?
- 3) Kakvo je stanje ishrane zarobljenika?
- 4) Kakvo je stanje odjeće i obuće zarobljenika?

⁹ Potpis nečitak.

- 5) Da li su osigurani zimski stanovi za zarobljenike?
- 6) Kakvo je zdravstveno stanje zarobljenika, način liječenja i mjesto?
- 7) Broj zarobljenika i u kojoj struci?

U fondu "Đuro Đaković industrija šinskih vozila, industrijskih i energetskih postrojenja i čeličnih konstrukcija" pronašla sam nekoliko mjesečnih izvješća kao odgovore na anketna ispitivanja. Odnosila su se na rujan 1945.; prosinac 1945.; siječanj 1946. i rujan 1946. Prema tim mjesečnim izvješćima uočila sam da neke stavke se ponavljaju, kao npr. na pitanje pod brojevima:

- 1) «Kakav je efekt rada zarobljenika bolji ili gori od naših radnika?»
 - Odgovor u sva 4 izvješća se ponavlja. Uglavnom da rad njem. zarobljenika zaostaje za radom domaćih radnika (otprilike 40 %). Da su bolji stručni zarobljenici od nestručnih, da se primjenjuju razne metode da se smanji ta razlika u produktivnosti rada.
- 2) Na drugo pitanje «Da li je uspjele organizirati Nijemce za rad i na koji način?»
 - Odgovor je uvijek isti «Rad njem. zaroblj. organiziran je uglavnom u skupinama i oni rade zajedno s našim radnicima, koji automatski povlače za sobom i sile na rad.
- 3) Kakav je odnos između naših radnika i zarobljenika?
 - Odgovor: «Normalan je.»
- 4) Kakvo je stanje ishrane?
 - Odgovor u prva tri izvješća je isti, tj. da je ishrana slaba uslijed neredovitog dodjeljivanja propisanih živežnih namirnica, da je jednolična i da je zadovoljavajuća iako sam prema grafičkom prikazu primitka i izdatka namirnica dobila rezultate da je svaki pojedini zarobljenik dobio jako malu količinu hrane za dnevni obrok (npr. dnevna potrošnja kruha ili dnevnog menia, izražena u dag bila je ispod prosjeka što se tiče dnevnog unosa kalorija u organizam i jednolična što se opet negativno odrazilo na zdravlje zarobljenika zbog manjka vitamina i minerala u organizmu.) U četvrtom izvješću (27. rujna 1946.) na to isto pitanje odgovor je glasio, citiram: »Ad 4) Ishrana zarobljenika približno je zadovoljavajuća, no poteškoće se od vremena do vremena pojavljuju uslijed neredovitog dodjeljivanja propisanih živežnih namirnica.»

5) Kakvo je stanje odjeće i obuće zarobljenik?

- Odgovor u prvom izvješću od 18. IX. 1945. glasio je: 5) Stanje odjeće i obuće je nezadovoljavajuće, naročito s obzirom na dolazeću zimu.- Uglavnom ostali su na onoj obući i odjeći, koja je na njima zatečena prigodom zarobljavanja. – Sve je to u vrlo lošem stanju, često poderano i izderano, a mnogi od obuće nemaju osim otvorene i istrošene sandale ili tzv. nanule. Ni čišćenju odjeće ne može se posvetiti dovoljna pažnja zbog pomanjkanja sapuna.
- U drugom izvješću od 10. XII. 1945. glasio je: 5) Stanje odjeće i obuće je nezadovoljavajuće, naročito s obzirom na nastupilo jesensko vrijeme i na nadolazeću zimu. – Za mjesec studeni nije se moglo očekivati još nikakvo poboljšanje iako je takovo u izgledu. U tom mjesecu ostalo je sve po starom.- Najveća je neprilika u pomanjkanju rublja i cipela. Odjeća je kod velikog dijela zarobljenika tako loša, da se ne da popraviti.- Ni čišćenju odjeće nije se moglo posvetiti potrebna pažnja zbog pomanjkanja sredstava za uspješno čišćenje.
- U trećem izvješću od 10. I. 1946. glasio je: 5) Stanje odjeće i dalje nezadovoljavajuće. Tu se prilike nisu ni najmanje popravile.- Odjeća je izderana, a materijala za popravljavanje nema. U mnogo slučajeva ona se i ne da popraviti.- Mnogi su zarobljenici i bez rublja. – Što se obuće tiče svaki je zarobljenik primio par cipela sa drvenim džonovima. – Čišćenje odjeće nije se mogla posvetiti potrebna pažnja zbog pomanjkanja sredstava uz uspješno čišćenje.-
- U četvrtom izvješću od 27. IX. 1946. primijeti se razlika: 5) Nabavljeno je daljnjih 247 bluzi i 268 hlača, te su time sada svi zarobljenici dovoljno obučeni. – Popravak obuće i odjeće obavlja se u zarobljeničkim radionicama logora, potreban materijal stavljamo im na raspolaganje.-

6) Da li su osigurani zimski stanovi za zarobljenike?

- Odgovor u prvom izvješću je glasio: 6) Stanovi su osigurani u vojničkim barakama. – U stanovima su drveni kreveti, no poteškoće su u pomanjkanju deka i slame, koje u okolici Broda nije moguće nabaviti, pa bi to trebalo omogućiti i nabaviti po drugim krajevima onima, koji su pozvani da o tome vode računa.
- Odgovor u drugom izvješću je glasio: 6) Stanovi su i dalje osigurani u vojničkim barakama. Tu se nalaze drveni kreveti, no bez dovoljne količine slame i pokrivača, čija nabava je vrlo otežana.
- Odgovor u trećem izvješću je glasio: 6) Stanovi se i dalje nalaze u vojničkim barakama.- Ovdje se nalaze drveni kreveti, no i dalje bez dovoljne količine slame i pokrivača, čija je nabava vrlo oštećena. – Ipak su se nastambene prilike donekle popravile uslijed smanjenog broja zarobljenika.-

Odgovor u četvrtom izvješću je glasio:6) Izgradnjom jedne nove barake za oko 300 ljudi, nastan je znatno popravljen.- Nastan je dezinficiran.- Čistoća se održava do krajnjih granica mogućnosti.

7) Kakvo je zdravstveno stanje zarobljenika, način liječenja i mjesto?

- Odgovor u prvom izvješću je glasio: 7) Poboljšanjem prehrane popravilo se je i zdravstveno stanje zarobljenika. – Od ukupnog broja dodijeljenih zarobljenika, koji iznosi 805, broj bolesnih kreće se između 100 i 135. – Oboljenja se pripisuju uglavnom sadašnjoj godišnjoj dobi, dakle prehladi, koju pogoduje nedovoljna odjeća i obuća. – Sasvim laka oboljenja liječe se u tvorničkoj ambulanti. – Teži bolesnici upućuju se u glavni logor za Sl. Brod /Ditad¹⁰/, gdje imaju na raspolaganju dva liječnika, dok se oni, kojima je potrebno bolničko liječenje upućuju u Osijek u bolnicu. - I ovdje je velika poteškoća u tome, što glavni logor u Brodu, pa ni tvornička ambulanta, ne posjeduju dovoljnih količina raznih lijekova iako se poduzimlje sve, da se do tih lijekova dođe, bar od strane tvorničke uprave.- Ovo njezino nastojanje trebalo bi poduprijeti u interesu cjelokupnog radništva ove tvornice. –

- Odgovor u drugom izvješću je glasio: 7) S obzirom na nastupile hladne dane i manjkavu odjeću i obuću zdravstveno stanje se je donekle pogoršalo. – Zarobljenici se kod lakših oboljenja zadržavaju do tri dana u tvorničkom logoru. – Dugotrajniji i teži bolesnici otpremaju se na liječenje u logor “Ditad”, dok se teški bolesnici otpremaju u Osijek u bolnicu. – Poslovne nezgode liječe se u tvorničkoj ambulanti.

- Odgovor u trećem izvješću je glasio: 7) Zdravstveno stanje se je samo malo popravilo. Tu je možda također utjecala okolnost smanjenoga broja.- Dok je stanje bolesnih ranije iznosi 10 do 12 % sada iznosi 10 %.- Ipak je broj oboljelih još uvijek dosta velik.- Na zdravstveno stanje bit će da mnogo utječe sadašnje godišnje doba u vezi s manjkavom odjećom, pa i otežanim održavanjem čistoće odjeće rublja i nastambe. – Dugotrajniji i teži bolesnici otpremaju se na liječenje u glavni logor “Ditad” u Sl. Brodu. – Teški bolesnici pako otpremaju se u Osijek u bolnicu. – Kod lakših oboljenja u trajanju do tri dana zadržavaju se na liječenju u tvorničkom logoru. – Zarobljenicima stoji na raspolaganju liječnik njemački zarobljenik. – Poslovne nezgode lakše prirode liječe se u tvorničkoj ambulanti.-

- U četvrtom izvješću nije bilo odgovora.

¹⁰ DITAD; Drvno-industrijsko poduzeće za impregnaciju drveta (nalazilo se na prostoru današnje Ulice Vladimira Gortana u Sl. Brodu).

8. Broj zarobljenika i u kojoj struci?

- Odgovor u prvom izvješću je glasio: 8) Ukupan broj dodjeljenih na rad zarobljenika je, kako je već gore navedeno 805.- Od toga je 605 zaposleno kao nestručnjaci, a ostali, tj. 200 njih kao stručnjaci i strojoradnici.- Među stručnjacima imade 70 bravara, 44 stolara, 17 zidara, 10 soboslikara odnosno ličilaca, 5 tokara, 8 limara, 5 alatničara, 9 električara, 4 staklara, 3 kovača, 3 varioca, 4 formera, 2 brusača, 1 kolar, 1 pokrivač, 4 tesara, 5 tehničara te 5 strojoradnika.-
- Odgovor u drugom izvješću je glasio: 8) Ukupan broj dodjeljenih na rad zarobljenika je, kako je već gore navedeno 805.- Od toga je 605 zaposleno kao nestručnjaci, a ostali, tj. 200 njih kao stručnjaci i strojoradnici.- Među stručnjacima imade 70 bravara, 44 stolara, 17 zidara, 10 soboslikara odnosno ličilaca, 5 tokara, 8 limara, 5 alatničara, 9 električara, 4 staklara, 3 kovača, 3 varioca, 4 formera, 2 brusača, 1 kolar, 1 pokrivač, 4 tesara, 5 tehničara te 5 strojoradnika.-
- Odgovor u trećem izvješću je glasio: 8) Ukupan broj zarobljenika iznio je koncem mjeseca (od 8. /12.) 491, od kojega broja 9 tehničara, 164 stručna i 17 polustručna radnika.- Razlika od 301 su pomoćni radnici.-
- Odgovor u četvrtom izvješću je glasio: 8) Ukupni broj zarobljenika iznio je 364, od kojeg 46 tehničara, 162 stručna radnika, 16 polustručnjaka i 140 pomoćna radnika.-

* * *

5.1.

Postojao je i "Pravilnik" koji je dao upute kako bi se bolje kontrolirao rad njemačkih zarobljenika koji je propisalo Ministarstvo Narodne obrane Demokratske Federativne Jugoslavije.

1945., listopad 13.

Beograd

Pravilnik za bolji rad ratnih zarobljenika

MINISTARSTVO NARODNE ODBRANE

Demokratske Federativne Jugoslavije

Odjeljenje za ratne zarobljenike

Pov. Br. 327

13. oktobar 1945.g.

Mere za bolji rad SAVEZKOM MINISTARSTVU INDUSTRIJE
Ratnih zarobljenika.

U dosadašnjem radu ratnih zarobljenika zapažene su vrlo štetne činjenice, koje direktno ometaju obnovu zemlje, Tako:

I. Štabovi zarobljeničkih bataljona

1.- Ne brinu se da li zarobljenici rade kako treba, kao da se njih ništa ne tiče obnova zemlje. Među tim ne može se ni zamisliti dobar štab koji se ne nalazi na licu mjesta gdje zarobljenici rade, da bi svojim prisustvom i utjecajem pomogli stručnim rukovodiocima organizovanje, izvođenje i kontrolisanje rada.

2.- Samovoljno i proizvoljno određuju zarobljenike na rad nekad manji nekad veći broj ne obazirući se na zahteve stručnih rukovodioca radova. To u mnogom ometa pravilan rad.

3.- Ne upućuju stalno iste zarobljenike na isti posao, koga oni već poznaju i na koji su se već navikli, a to jako usporava rad, jer novi zarobljenici treba predhodno da se upoznaju sa novim radom.

4.- Ne upućuju zarobljenike na rad na vreme, već često sa zakašnjenjem od 1 – 2 časa. Kad se zbroje izgubljeni radni časovi, onda se tek može uočiti koliko se ogromna šteta nanosi time našoj obnovi. To nekad prelazi u zločin.

5.- Ne određuju se najbolji zarobljenici, a to su antifašisti i stručnjaci, za vodnike i desetare, da bi se lakše organizovao i izvodio rad.

6.- Ako slučajno i izađe neki član štaba bataljona na radilište on često ometa pravilno obavljanje posla nestručnim uplitanjem u organizaciju rada koju izvede naši stručni rukovodioci. Umesto da se predhodno sporazume sa stručnim rukovodiocima, pa onda pomogne izvođenje radova svojim prisustvom i zalaganjem.

7.- Na radilištu zarobljenici su često nedisciplinovani, sporo rade, pa čak i sabotiraju rad. To štabovi bataljona moraju sprečiti bilo disciplinskim kažnjavanjem, bilo da za težu krivicu optuže dotičnog našem nadležnom vojnom sudu.

8.- Stražari – čuvari su nedisciplinovani i ne vrše službu po pravilu. Zbog toga zarobljenici idu kao slobodnjaci pa čak izvrše i begstva. Nekad se mešaju i ometaju stručni rad, a često su ravnodušni prema onim zarobljenicima koji izbjegavaju rad. Do sada nemamo podataka da je stražar optužen sudu ako mu je pobegao zarobljenik.

9.- Često se viđaju kolone zarobljenika, koje idu na rad vređajući ležerno i sporo kao na pogrebu. To mora da bude oči svakom našem starešini i vojniku, koji misli dobro ovoj zemlji. I zato treba naterati stražare da se ova pojava iskoreni. Zarobljenici moraju ići u redu korakom, koji iznosi 105 – 120 koraka u minuti.

10.- Zahtevima stručnih rukovodioca radom, da zarobljenici rade izvesne poslove nedjeljom i praznikom mora se izaći u susret. Ali te zarobljenike sledećeg dana obavezno osloboditi od rada da se odmore.

11.- Ima poslova koji se moraju raditi i noću. U tom slučaju oni zarobljenici koji su radili noću, moraju se odmarati danju.

12. – U slučaju rđavog vremena / kiše, sneg, velika zima / štabovi bataljona ocenjuju važnost rada, da li će se raditi pod vedrim nebom, kako su zarobljenici obučeni, da li će rad biti štetan po zdravlje zarobljenika, pa se posle toga odlučuju, da li će zarobljenici ići na rad ili ne.

13.- Štabovi se ne brinu za bolju ishranu zarobljenika koja je osnov za dobar rad. Konstatovano je čak i krađa onoga što se izda za ishranu zarobljenika. To je zločin i uhvaćenog krivca treba optužiti da izgubi čin i položaj i da ode na robiju.

14. Svim silama nastojati da se dobije sve ono što sleduje po tablici. Kad se naiđe na smetnje izveštavati što nije primljeno i ko je kriv.

15.- Starati se za što bolji smještaj, prostorije, ogrev i osvetljenje. I to su uslovi za bolje zdravlje i bolji rad.

16. - Starati se za zdravlje, za dijetalnu hranu bolesnih i lekove.

17. - Paziti da u ambulantomama i bolnicama ne leže zdravi i time se izvlače od rada. Bar jedanput nedeljno u svaku ambulantu i bolnicu mora biti pozvan naš oficir lekar, da ovo prekontroliše.

II. Stručni rukovodioci radova

1. – Ne brinu se da nabave dovoljno potrebnog alata.

2. – Ne određuju “normu” po kojoj je svaki zarobljenik dužan svršiti izvestan posao u toku jednog radnog dana, i kad taj posao svrši da mu dozvoli odmaranje. Praksa je pokazala, da zarobljenici, a naročito Nemci, žele da im se odredi norma i tako treba činiti jer će to biti vrlo korisno za brži i bolji rad.

3.- Rđavo raspoređuju zarobljenike na jednom mestu, bilo da ih odredi mnogo te jedan drugom smeta u radu, bilo da ih odredi premalo te ne mogu dovršiti određen posao.

4.- Stručnjake određuju na nestručni rad, a to je savršen greh, jer bi stručnjak mnogo više dao od sebe sa svom stručnom radu.

5.– Ne određuju stručnjake za predradnike i ne zadužuju ih za određenim poslom da i oni stručno rukovode sa nekoliko zarobljenika što je očita šteta.

6. – Preopterećuju zarobljenike sa prekovremenim radom, a to ih iscrpljuje do iznemoglosti. Kada se to objektivno sračuna, mi smo time samo na šteti jer bi takvi zarobljenici u normalnom radu više dali.

7. – Zarobljenici treba da budu stavljeni pod iste uslove rada, kao i naši radnici dotične struke.

8. – Stručni rukovodioci rada ne vode brigu o tome kako zarobljenici rade, pa da one najbolje “udarnike” ističu i nagrađuju raznim poklonima, cigaretama, voćem itd a za to oni uvek imaju dovoljno kredita. Tako isticanje samo bi povećalo dnevnu normu rada.

9. - Konstatovano je da među stručnim rukovodiocima ima čak i sabote-ra rada. To štabovi bataljona moraju zapaziti i preuzeti potrebne mjere kod njegovih pretpostavljenih.

N A R E Đ U J E S E :

Da štabovi zarobljeničkih bataljona, komande zarobljeničkih logora, sekcija i otseci preuzmu sve mere, da se izložene štetne činjenice i pojave što pre potpuno iskorene.

Mole se Savezna Ministarstva da sa svoje strane izvole narediti posredno svojim potčinjenim ustanovama, jer će takva koordinaciona naređenja omogućiti bolju organizaciju, izvođenje i kontrolu rada i snabdjevanje ratnih zarobljenika.

SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU

Načelnik pukovnik:

Pavlović, s.r.

Vlada
Demokratske Federativne Jugoslavije
MINISTARSTVO INDUSTRIJE

Kabinet

19. oktobra 1945. godine

Br. 2615

Beograd

1. SVIM FEDERALNIM MINISTARSTVIMA INDUSTRIJE I RUDARSTVA
2. SVIM ODELJENJIMA MINISTARSTVA INDUSTRIJE DFJ
3. SVIM PREDUZEĆIMA POD NEPOSREDNIM RUKOVODSTVOM MINISTARSTVA INDUSTRIJE DFJ
4. DRŽAVNOJ UPRAVI NARODNIH DOBARA

Na znanje i upravljanje.-

S. F. – S. N.

ŠEF KABINETA
MINISTRA INDUSTRIJE
J. Filipović, s.r.

Izvornik , strojopis

HR – DASB – 238, kut. 19.

* * *

5.2.

1945., srpanj 24.

Sl. Brod

Okružnica o postupku s radnicima-zarobljenicima u Tvornici vagona, strojeva i mostova u Sl. Brodu

Broj 50 / 1945.

O K R U Ź N I C A

O postupku sa radnicima – zarobljenicima.

1) U svrhu nadzora nad radnicima – zarobljenicima dodaje se u Personalnom odjeljenju odsjek:

314 - EVIDENCIJA ZAROBLJENIKA

(sa upravom zarobljeničkog logora)

S time u vezi ukida se u Režijskom odsjeku pododsjek: 2754 – Ratni zarobljenici.

2) Za pročelnika odsjeka “Evidencija zarobljenika“ postavlja se drug SCHMITT HEINRICH, koji je odgovoran za sva opća pitanja oko zarobljenika i rad u zarobljeničkom logoru.

3) Skreće se pažnja svim radnicima na okružnicu br. 17 / 1945., gdje je već bilo određeno da

“radionice... preuzimaju, raspoređuju i obračunavaju ...radnike zarobljenike jednako, kao i sve ostale radnike, a iznimkom da se obračuni za njih ... vode na odvojenim obračunskim listovima”

i na okružnicu br. 27 / 1945., u kojoj je određeno,

“da se obračunavanje radnika – zarobljenika Vršiti po minimalnoj nadnici, predviđenoj za pojedine grupe radnika.”

Prema tome, treba unutar radionice smatrati svakog radnika – zarobljenika, kao i ostale radnike, uvesti ih u indeks radnika (samo s primjedbom “zarobljenik”) i predavati ih drugim radionicama ili preuzimati ih od drugih radionica samo putem predatnice.

4) Normalno radno vrijeme za radnike – zarobljenike je svakodnevno (osim nedjelje):

5.30 – 14 sati i 16 – 18 sati

s time da vrijeme u subotu popodne od 15 – 18 sati upotrebe za lično čišćenje i uređivanje zarobljeničkog logora.

5) Radionice preuzimaju svoje radnike – zarobljenike prije početka radnog vremena na zbornom mjestu od pročelnika “Evidencija zarobljenika “ ili njegovog zamjenika i vraćaju ih njemu na istom mjestu poslije završenog radnog vremena.

6) Radionice su dužne, da vrše kroz radno vrijeme puni stručni i disciplinski nadzor nad radnicima – zarobljenicima.

7) Zdravstveni nadzor i postupak u pogledu zdravlja spada i za radnike – zarobljenike u djelokrug zdravstvenog odsjeka (drugarica Kravanja Zora).

SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU

Za tvorničku upravu:¹¹

Kopija, strojopis

HR – DASB - 238, kut. 19.

* * *

5.3.

1945., kolovoz 2.

Sl. Brod

Okružnica kao dodatak Okružnici br. 50 / 1945. glede postupanja s radnicima-zarobljenicima u Tvornici vagona, strojeva i mostova u Sl. Brodu

Predmet: Radnici – zarobljenici, postupak

Na broj 50 / 1945.

Dne 2. VIII 1945.g.

O K R U Ž N I C A

(Dodatak okružnici br. 50 / 45.)

1. DNEVNIK RADA

Svaka radionica, koja zaposluje radnike – zarobljenike, dužna je dnevno ispunjavati “Dnevnik rada” prema formularu, koji je sastavila Evidencija zarobljenika.

Ispunjeni “Dnevnik rada” treba predavati dnevno najkasnije do 7 sati Evidenciji zarobljenika.

¹¹ Nečitak potpis.

2. OBRAČUNAVANJE RADNIH SATI

Za radnike – zarobljenike obračunavaju se svi radni sati kao normalni bez ikakvog dodatka za prekovremeni rad (t.j. i za rad preko 48 sati tjedno i za nedjeljni rad).

3. RAD NEDJELJOM I PRAZNIKOM

Radionice trebaju prijaviti Evidenciji zarobljenika potrebu rada radnika zarobljenika za nedjelju ili praznik najkasnije u subotu, odnosno dan pred praznik do 12 sati.

4. DISCIPLINSKE MJERE

Radnici – zarobljenici, koji neće pokazati dovoljno smisla za disciplinu i volje za rad, ostat će za vrijeme prvog slijedećeg obroka hrane (ručka ili večere) pod stražom bez prava primanja hrane.

Kod težeg slučaja ili ponavljanja greške ta kazna se može protegnuti na 1 – 5 dana.

U najtežim slučajevima radnici – zarobljenici izdvojit će se iz tvorničkog zarobljeničkog logora, te predati vojnim vlastima na daljnji postupak.

Za disciplinu odgovorni su:

- pročelnici odsjeka, u kojem rade zarobljenici, za čitavo njihovo radno vrijeme (5,30 – 18 sati) za zarobljenike u svom odsjeku
- pročelnik Evidencije zarobljenika za čitavo vrijeme izvan radnih sati i u samom zarobljeničkom logoru.

I oni će snositi lično punu odgovornost za svaki prekršaj rada i discipline te nemarnosti u poslu, u koliko svaki takav prekršaj i nemarnost smjesta ne prijave Disciplinskom odjeljenju.

SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU

Za tvorničku upravu:¹²

Kopija, strojopis

HR - DASB –238, kut. 19.

¹² Isto.

5.4.

*1946., listopad 22.**Sl. Brod***Okružnica za sve ratne zarobljenike zaposlene u “Tvornici vagona, strojeva i mostova” U Sl. Brodu glede radnog reda**

P r e d m e t : Radni red za ratne zarobljenike

Broj 72 / 1946.

Dne 22. listopad 1946.

O K R U Ź N I C A

Za sve ratne zarobljenike zaposlene u Tvornici vagona propisuje se ovaj

R A D N I R E D

- 1) Polazak iz logora imade se organizirati tako, da svi zarobljenici budu na mjestu rada 5 (pet) minuta prije početka rada.
- 2) Obvezatan je zajednički polazak iz logora.- Ondje se imade sastaviti kolona iz vodova u koje ulaze zarobljenici za svaki radnički odsjek posebno, ili pak posebno za svaku radnu desetinu.-

Za svaki vod ili desetinu imade se postaviti jedan rukovodioc iz redova dotičnoga voda ili desetine.-

- 3) Za povratak u logor nakon rada propisan je isti red. – Kolonu će formirati određeni rukovodioci vodova i desetina.
- 4) Svi ratni zarobljenici, koji su zaposleni u normalnom radnom vremenu formirat će se u kolonu i u propisanom redu napustiti područje tvornice najzad u roku od 15 minuta od znaka sirenom o prestanku rada.
- 5) Za vrijeme ručka ratni zarobljenici smiju se zadržavati i ručak uzimati samo na svome mjestu rada, ili pak na mjestu na kome se dijeli ručak.- Nikakvo šetanje po tvornici neće se trpiti u tom vremenu.
- 6) Oni ratni zarobljenici koji se hrane u Sindikalnoj menzi, dužni su svoj ručak obaviti na vrijeme i povratiti se na svoje mjesto rada bar 5 minuta prije znaka sirenom o nastavku rada, kako bi se za nastavak rada pripremili.

Na ručak se polazi i tako isto vraća u grupama, sa odgovornim rukovodiocem.- Neće se dozvoliti nikakova pojedinačna kretanja po tvornici za vrijeme ručka, bez obzira o kom se zarobljeniku radilo.-

- 7) Nabavka cigareta ima se obaviti skupno za sve zarobljenike, prema međusobnom dogovoru, putem Evidencije zarobljenika.-
Pojedinačno kupovanje cigareta po zarobljenicima, zabranjeno je.
- 8) Zabranjuje se svako davanje novca izravno zarobljenicima. – Ono što im event. u novcu pripada smije se isplatiti za njih jedino putem Evidencije zarobljenika (druga Lončara).-
- 9) Red dolaska i odlaska vrijedi jednako za sve smjene.
- 10) Stražar na kapijama neće i ne smije propuštati niti jednog ratnog zarobljenika pojedinačno ni u tvornicu, a ni iz tvornice, bez posebnog odobrenja tvorničke uprave ili ovlaštenih rukovodioca.-
- 11) Na kupanje u tvornici i sa kupanja mogu ratni zarobljenici zaposleni u tvornici polaziti samo u grupama odgovornog rukovodioca, koji se ima postaviti iz njihovih redova.- Pojedinačna kretanja u istu svrhu zabranjena su.-
- 12) Izlaženje ratnih zarobljenika na rad van tvornice može se dozvoliti samo u suglasju s Komadantom logora.- Bez stražarske pratnje ne smije ni jedan zarobljenik izlaziti na rad van tvornice.
- 13) Zarobljenicima je zabranjen svaki privatni rad u tvornici za vrijeme radnog vremena, a i inače bez posebne dozvole tvor. uprave.
- 14) Svakoj grupi ratnih zarobljenika na radu, odgovorni rukovodioci tvornice mora dodijeliti jednog tvorničkog radnika, uz dužnost, da s dotičnom grupom radi i ujedno kontrolira njezin rad.

Evidencija zarobljenika brinut će se o izvršenju ovih propisa.

Svaki postupak protivan gore propisima povlači za sobom odgovornost za krivca.-

S. F.- S. N.

Personalnom odjelu:¹³

* * *

5.5.

Tvornička uprava je vršila kontrolu nad njemačkim zarobljenicima i na svojim sastancima o tome raspravljala.

¹³ Isto.

1946., rujan 23.
Slavonski Brod

/ ... /

toč. 16) Svilar: Sa zarobljenicima treba se ophoditi kao sa zarobljenicima. Njima treba doduše dati sve ono što im spada, no ne bi se smjelo dopustiti da rade sami bez nadzora naših ljudi po danu i po noći. Njima ne treba postavljati čovjeka, koji će na njih paziti kao policajac, već koji će zajedno s njima raditi i ujedno na njih pripaziti.-

toč. 17) Rajković: Podupire prijedlog Personalnog ravnatelja. Navodi slučaj, kako je u Tvorničkoj ulici, gdje zaroblj. sami popravljaju put pomoću motor-nog valjka naišao, kada je sa zarobljenicima razgovarao neki civil s motor-nim kotačem. – Jamačno su razgovarali o prodaji benzina. –

Zaključeno je, da se prema prijedlogu imade bezodvlačno postupiti. Zarobljenici mogu raditi samo tamo i onda, kada zajedno s njima radi naš radnik ili namještenik. –

/ ... /

Dovršeno i potpisano:

Upravitelj tvornice:¹⁴

Zapisničar:
Ing. Valujev

Tajnik Sindik. Podr.
Rajković

Izvornik , strojopis
HR – DASB – 238, kut. 19.

* * *

6.1.

Osim Pravilnika kako postupati sa njem. zarobljenicima postojalo je i Uputstvo za obračunavanje nadnice njemačkim zarobljenicima u Tvornici vagona, strojeva i mostova u Sl. Brodu.

¹⁴ Potpis nečitak.

1945., prosinac 4.

Gl. rav. Ing. Ob / MK

U P U T S T V O

Za obračunavanje njemačkih ratnih zarobljenika

Njemački ratni zarobljenici koji se nalaze na radu u tvornici, dijele se prema tomu da li rade na produktu u režiji ili na obnovi:

- 1./ produktivne
- 2./ režijske
- 3./ radnike obnove.

Ad. 1/ - Obračun produktivnih radnika njem. zarobljenika:

Obračunavanje produktivnih radova njem ratnih zarobljenika vrši se za slučaj:

A/ radova u normi na taj način, da se zbroj satova zarađenih u normi množi sa prosječnom satnicom, koja za njem. ratne zarobljenike iznosi:

Stručnjaci.....	12.6 din. na sat ili 0.21 di. min.
Polustručnjaci	11.1 din. na sat ili 0.185 din. min.
Nestručnjaci.....	9.- din. na sat ili 0.15 din. min.

Da bi bolje osvijetlili način obračuna jedne partije, koja se sastoji iz naših radnika i njem. zarobljenika, uzet ćemo kao primjer partiju vagonске radione, koja za jedan izvjestan rad ima slijedeći sastav:

- 1 partivođa
- 2 bravara naša
- 2 bravara Nijemca
- 1 polustručni naš
- 2 polustručna Nijemca
- 3 nadničara naša
- 2 nadničara Nijemca

ukupno 13 radnika,

pretpostavljamo, da je ta partija u toku mjesec dana predala za obračun 2 990 sati ili 179.400 minuta.

Obračun te partije vršio bi se za ovaj slučaj na slijedeći način:

1	partivođa	0.28 din. / min.	- 0.28
2	bravara naša.....	0.235 din. / min.	- 0.470
2	bravara Nijemca.....	0.21 din. / min.	- 0.42
1	polustručni naš	0.195 din. / min.	- 0.195
2	polustručna Nijemca.....	0.185 din. / min.	- 0.370
3	nadničara naša.....	0.16 din. / min.	- 0.48
<u>2</u>	<u>nadničara Nijemca.....</u>	<u>0.15 din. / min.</u>	<u>- 0.3</u>

13 radnika - 2, 515

$$\text{prosjeck partije} - \frac{2,515}{13} - 0,193 \text{ din. / min.}$$

179.400 minuta x 0.193 din./ min. – 34 624,2 dinara

koji novac se dijeli na partiju u odnosu pojedinaca i zbroja radnih sati pojedinaca.

Ostatak /premijska zarada/ dijeli se po ključu podijele premije ove zarade i to tako, da se njem. ratnim zarobljenicima premijska zarada obračunava na isti način kao i za naše radnike.

Za slučaj, da partija radi samo sa njem. ratnim zarobljenicima prosjeci se računaju na bazi prosjeka odnosno koštanja minuta njem. zarobljenika.

Rad u normi njem. zarobljenika iz ostalih radionica bilo da zarobljenici rade u partijama miješano sa našim radnicima, bilo da rade kao samostalne partije, obračunavaju se na isti način kako je navedeno u gornjem primjeru s tom razlikom, da će koštanje minuta naših radnika ostalih radionica biti nešto različito od koštanja minuta vagonске radionice.

Njem. ratni zarobljenici, koji rade u normi kao pojedinci, obračunavaju se na bazi satova zarađenih u normi pomnoženih sa prosječnom satnicom njem. ratn. zarobljenika.

Prekovremeni rad njem. ratnih zarobljenika obračunava se na isti način kao i prekovremeni rad naših radnika.

B/ radove van norme ukoliko radove izvršava pojedinac vrši se na bazi radnih sati pomnoženih sa posatnikom dotičnog zarobljenika, kod skupina suma satova skupine množena sa aritmetičkim prosjekom skupine.

Premije, koje se dijele radionicama za produktivne radove van norme mogu dobiti i njem. ratni zarobljenici, ukoliko isti to svojim radom zaslužuju.

Samo se po sebi razumije, da se njem. zarobljenici unose u posebne obračunske listove sa svim podacima o normalno zarađenim satima, prekovremeno zarađenim satima, premijom / ukoliko je ova dana za rad van norme / ili akordnom zaradom za rad u normi.

Ad 2 / i 3 / : - Obračun režijskih radnika i radnika na obnovi (njem. ratnih zarobljenika):

a) Režijski radovi i radovi na obnovi rađenih u normi:

Obračunavanje režijskih radova i radova obnove – ukoliko su isti rađeni u normi – vrši se na isti način kao i obračun produktivnih radova vršenih u normi.

Sve primjedbe iznesene za obračun produktivnih radova u normi važe i za obračun režijskih radova i radova obnove rađenih van norme.

b) Režijski radovi i radovi na obnovi rađenih van norme:

Obračun režijskih radova i radova obnove rađenih van norme vrši se na bazi obračuna normalnih sati pomnoženih sa satninom dotičnog zarobljenika plus suma svih prekovremenih sati pomnožena:

1/ za one prekovremene sate, gdje zakon predviđa 50 %-tno povišenje normalne zarade, sa 1,5 din. Po prekovremenom satu;

2/ za one prekovremene sate, gdje zakon predviđa 100 %-tno povišenje normalne zarade, sa 2.- din. Po prekovremenom satu.

Iskaz normalnih sati, normalne zarade, prekovremenih sati, prekovremene zarade, unosi se u obračunski list.

Premije njem. ratnih zarobljenika za rad van norme mogu se davati u minimalnoj visini od 1.- din. Po radnom satu, a spiskovi premijskih nagrada dostavljati će se računovodstvu najdalje do 1. svakog mjeseca.-

S. F. – S. N.

Kopija, strojopis

HR - DASB – 238, kut. 223.

* * *

Iz svega izloženog možemo zaključiti da je život zarobljenika bio jako težak. Osnovne stvari koje su potrebne za normalan život (hrana, odjeća, obuća i higijenske potrepštine) bile su im svedene na minimum. Od hrane su najviše dobivali pšeničnog brašna, 82,59 %, dok su neke namirnice dobivali jako rijetko npr. grožđe 0,01 % ili svježi sir 0,02 % . Što se tiče higijene najviše su dobivali sapuna za kupanje (115,3 komada), a ostalih stvari znatno manje (sapuna za brijanje 0,86 komada i sapuna za pranje rublja 7,5 komada).

Smještaj im nije bio dugo riješen i spavali su pod vedrim nebom,¹⁵ dok nisu dobili barake. Kada su dobili barake, nisu imali dovoljan broj kreveta i upravo je Uprava tvornice molila od Štaba 177. Industrijskog bataljuna zarobljeničkog logora II u Slavonskom Brod da se osigura materijal za izradu kreveta.¹⁶ Kada je riješeno to pitanje, pojavio se novi problem. Nije bilo dovoljnih količina slame i pokrivača. U prosincu i siječnju nisu imali niti donjeg rublja niti cipela, a uglavnom su bili u odjeći i obući koja je na njima zatečena prigodom zarobljavanja. Često je to bila poderana odjeća, a od cipela su imali istrošene sandale ili tzv. nanule. Upravo su zbog toga mnogi od njih zatražili liječničku pomoć. Teži bolesnici upućivali su se u glavni logor u Sl. Brodu /Ditad/ gdje su bila dva liječnika, dok su oni kojima je bilo potrebno bolničko liječenje upućivani u Osijek. No, glavni problem je bio što nije bila dovoljne količine lijekova. Zbog takvih teškoća produktivnost rada na obnovi tvornice je bila slaba, tako da je Tvornica stalno zaostajala u proizvodnji, a neprestano se osjećala stagnacija u radu njemačkih zarobljenika i domaćih zaposlenika. Sve ove poteškoće kod izvođenja radova Tvornica je pokušala riješiti i donošenjem "Pravilnika za bolji rad ratnih zarobljenika".¹⁷ Za svoj rad njem. zarobljenici su bili novčano plaćeni i postojalo je "Uputstvo" za obračunavanje radnih sati.¹⁸

Dokumentacija o njemačkim zarobljenicima u Tvornici vagona pohranjena u DASB-u prestaje s veljačom 1948. godine, zbog čega nam je konačna sudbina ovih ljudi ostala nepoznatom.

¹⁵ Vidi dokument od 13. IX. 1945. g. pod točkom 3.2.

¹⁶ Vidi dokument od 21. IX. 1945. g. pod točkom 3.3.

¹⁷ Vidi dokument od 13. X. 1945. g. pod točkom 5.1.

¹⁸ Vidi dokument od 4. 12. 1945. g. pod točkom 6.1.

Summary

GERMAN PRISONERS SENTENCED TO FORCED LABOR IN “THE RAILWAY CARRIAGE, MACHINE AND BRIDGE FACTORY” IN SLAVONSKI BROD 1946-1948

The paper presents original data about the life of the German prisoners in “The Railway Carriage, Machine and Bridge Factory” in Slavonski Brod from May 1946 to February 1948. Based on the archive materials from the State Archive in Slavonski Brod, it discusses the conditions in which the German prisoners lived, suffering from a shortage of food, clothes, footwear and the other basic supplies needed for a normal life.

(Sažetak prevela: Ana Levak Sabolović)

Key words: World War II, German prisoners, Slavonski Brod, “The Railway Carriage, Machine and Bridge Factory”, working camp.